

V květnu 1987 – to mi bylo teprve šestadvacet – mi matka na starém ruském psacím stroji napsala dopis, který nikdy neodeslala. A hned začala, jak je teď pořád líná, jak se zase stydí za to, že se celé dny povaluje v obývacím pokoji na obrovském červeném gauči Rolf Benz, který si koupila ještě s mým otcem, a jak ustavičně kouří ty své dlouhé tenké *kimky*. Jak si v kuchyni vykládá pasiáns a kouří ještě víc. Anebo jak stojí a kouří u okna v obýváku a kouká na mladé, právě rašící listy na černých, dosud holých větvích lip před naším domem v Bieberstraße.

Pak přišlo několik krátkých, zlých myšlenek o lidech na Západě, kteří musejí pořád dělat, že mají spoustu práce. Tak třeba ta „nesympatická“ sousedka z přízemí – „Dodnes si nedokážu zapamatovat to její pitomé aristokratické jméno!“ –, která jí nedávno vykládala, jak se cítí špatně, když celý den nedělá nic jiného, než že čte detektivky. A pak, jak jsem tak četl tenhle dopis, po třiceti letech, až po její ošklivé, osamělé smrti, na mě vylila svůj vztek a svůj smutek, o nichž jsem neměl nikdy zdání. Nebo snad ano? Šlo o jejího otce, mého dědečka, kterého v polovině sedmdesátých let v Oděse zatkli, protože ve sklepě Umělecké akademie uspořádal se dvěma přáteli tajnou výstavu antisovětského umění, ve vězení dostal infarkt, později doma další, pak ještě jeden a byl konec.

„Dodnes mě trápí svědomí, *synok*, a bude to tak až do konce mého života, že jsem za tátou před smrtí

do Oděsy nezaletěla, že jsem nebyla s ním a nepohřbila ho," psala matka. „Kdybych věděla, že tyhle hrozné pocity se mi budou vracet celý život, byla bych za ním samozřejmě jela a pohládila mu ruku, tak jak to dřív vždycky dělával on mně, když už jsem neměla do ničeho chuť.“

K tomu je třeba vědět, že my tři – matka, otec a já – jsme na počátku sedmdesátých let, mnohem dřív než většina ostatních Židů, opustili Sovětský svaz. Se svými zdlouhavými studiemi o historii ruského sionismu, které vycházely jen v samizdatu, a se svým naprosto vážně míněným plánem unést letadlo Aeroflotu a odletět s námi z Oděsy do Tel Avivu patřil můj otec odjakživa k nejhorlivějším refusenikům ze skupiny nového Mojžíše Natana Šaranského. To byla jedna věc. Další věc byla ta, že nikdo z nás tří po našem výjezdu v roce 1971, který osobně vyjednal Henry Kissinger, už nikdy nesměl vstoupit na sovětské území. „Kdo by se těmhle věčným komisařům ještě jednou dostal do spárů, toho by už nikdy nepustili,“ říkával táta často.

A přesto by tam matka zas jela? ptal jsem se pořád dokola při čtení toho dopisu, který se s adresou a známkou na obálce tak dlouho válel v jedné ze zásuvek jejího psacího stolu v ložnici. To jsem jí byl tak šumafuk? Bývalo by pro ni skutečně důležitější ještě jednou pohlédnout do hasnoucích očí svého umírajícího otce, než aby se celý život, který jsem měl ještě před sebou, dívala do očí mně? „A vůbec,“ načmárala rukou pod strojopisný text dopisu, „už dlouho uvažuji o tom, jestli bych neměla tenhle ohyzdný obrovitý kus nábytku, na kterém právě ležím a píšu ti, konečně vyhodit a koupit si do obýváku něco pěkného

a nového. Jsem si jistá, že tady vždycky lehával tvůj otec s tou svou německou courou, když jsem nebyla doma.“

Nebo to je snad tak, napadlo mě najednou, že dnes už je ze mě taky takový zmatený, smutný dospělý jako moji rodiče? Protože teď jsem to byl já, kdo v Hamburku, v Bieberstraře, seděl na červené, padesát let staré, pořád docela pevné pohovce, ještě skoro zářící novotou, a ty typické kačmoriánské pocity, jak tomu říkala matka, jsem znal z vlastní zkušenosti. Co tím myslela? Můj krásný, radostný arménský dědeček se jmenoval Kačmorian – Jaakov Gajkovič –, a i když to podle matčiných slov na sobě nedal nikdy znát, myslel na sebevraždu stejně často jako jiní lidé na lásku a na jídlo. Anebo možná dokonce ještě častěji.

Poprvé mi máma četla jednu ze svých povídek po telefonu – byla v Hamburku, já už několik let v Mnichově. Právě jsem si našel svůj první pořádný dospělácký byt, dvě podkrovní místnosti, v zimě moc chladno, v létě moc horko, ale aspoň už žádní cizí děsiví spolubydlící, se kterými jsem musel sdílet koupelnu, kuchyň i nejrůznější nálady a katastrofy. Jednoho jasného letního dopoledne jsem tam stál u okna, díval se na rozlehlou černou střechu Severní plovárny, před kterou se v ranní rose třpytila zatím prázdná louka, a mezi hlavou a ramenem jsem přidržoval telefon, protože jsem se zároveň snažil seškrábat z okna malou nálepku „Atomová energie – ne, děkuji“, které jsem si při předávání bytu nevšiml.

„Jak se máš, chlapče?“ zeptala se matka vlídně, když jsem pár minut předtím – ještě v pyžamu – zvedl ve špatné náladě telefon. Pak nezvykle drsně a nevlídně sama sobě skočila do řeči. „Ale nevykládej mi prosím tě nic o svých problémech a o svých holkách! Víš přece, že pak na tebe celé dny myslím a dělám si starosti.“ Mlčky jsem se zatvářil otráveně jako nějaký šestnáctiletý puberták.

„No tak jo,“ řekla, „co je nového?“

„Nic,“ řekl jsem, „vůbec nic. Akorát je spousta hodin, už bych měl dávno pracovat.“

„To, cos napsal o Cynthii Ozickové, bylo vynikající, hned jsem si koupila pět nebo šest *Spiegelů* a rozdala je všem těm hloupým ženským z našeho domu. Jen ať puknou závistí!“

„Ale mami! Už mi není osm. Nemusíš se se mnou vychloubat.“

„Ano, bohužel.“

„Vzpomínáš si ještě, jak nás i s ostatními dětmi ze třídy fotili v Oděse ke Dni žen?“

„Ten obrázek ještě někde mám.“

„Fotku každého z nás vlepili do kresby s kyticí květin. A nad tím bylo napsáno takovým tím pitomým ozdobným písmem: *Mezinárodní den žen 1968 a Gratuluji, mami!*“

„Na té fotografii ses tvářil tak našťavaně, jako kdybys mi měl za zlé, že jsem tě vůbec porodila.“

„Ale vůbec ne, mami.“

„Jsi si tím jistý?“ řekla máma s tím svým krásným, strašlivým, výbušným smíchem. A pak se mě zeptala, jestli bych si nechtěl poslechnout jednu povídku, kterou v rychlosti naškrábala včera v čekárně doktora Felosofa, našeho starého praktického lékaře.

„Jmenuje se *Kompas*,“ řekla, „a když jsem to psala, několikrát jsem se málem rozbrečela.“

Leželi ve svých postelích v Karakolu, sedmdesát kilometrů západně od kyrgyzských hor, a z rádia se dozvěděli, že Hitler v Berlíně posel jako pes a že hodně vojáků se brzy vrátí domů. Pak v rádiu uslyšeli ještě i čestné dělové salvy přímo z Rudého náměstí a zároveň klapot koňských kopyt na dvoře. Ela okamžitě věděla, že je to tatínek. Odjel do války na obrovském mladém běloušovi, a když se podívala z okna, hned poznala jeho vysokou, štíhlou postavu na koňském hřbetě. Pak si ale všimla, že bělouš je kost a kůže a bílý je jak stařec. To ji velmi zarmoutilo.

Večer – poté co se táta vykoupal a zavřel se s mamuljou na dvě hodiny do kuchyně, kde měli dospělí gauč na spaní – rozbalil dárky, co jim přivezl z Německa. Mamulja dostala zlaté pánské hodinky Omega nebo Doxa, to už si Ela později nevzpomínala, protože je brzy museli prodat na černém trhu v Karakolu, spoustu jemného bílého spodního prádla, mlýnek na maso, který se ještě leskl novotou, celou sadu stříbrných příborů s naběračkou na polévku a lopatkou na dort a malou dřevěnou krabičku až po okraj naplněnou plátky světlé čokolády tenkými jako papír. Ela dostala jen starý stříbrný kompas, celý začernalý a takový hladký, jak byl ohmataný. Se svým dárkem nebyla spokojená, jak taky jinak. Doufala, že jí tatínek přinese hračky, barevné tužky a krátké modré šaty z hedvábí, podobné těm, které kdysi viděla na starém německém nebo holandském obraze v oděském muzeu.

Když si tatínek všiml, jak je Ela nespokojená, řekl jí: „Pojď, sedni si mi na klín, Elinko, prozradím ti, proč

má tenhle kompas větší cenu než sto krabiček kaviáru a tři tisíce čokoládových dortů.“ Přestože zprvu zůstala vzdorovitě sedět na kuchyňské židli, začal jí i tak vyprávět, jak kousek před Berlínem ztratil všechny své kamarády, a přišel dokonce i o koně. V noci se dostali do nějakého lesa a chtěli se tam pár hodin prospat. Když se probudil, byl sám. Les byl velmi rozlehlý, a přestože se táta v každém cizím městě nebo v neznámé krajině obvykle dobře orientoval, nemohl najít cestu ven. Byl v tom lese už tři nebo čtyři dny, ale zdálo se mu, že nocí bylo ještě mnohem víc. Už to chtěl vzdát a zůstat jen tak ležet, když tu jednoho rána – noc strávil v hluboké, vlhké díře v zemi – si náhle všiml, že vedle něj spí nějaký německý voják. Měl vyhublý, téměř bílý obličej, potrhanou uniformu a obrovské bílé směšné uši. Táta se ho právě chystal uškrtnit holýma rukama, když Němec otevřel oči a řekl: „Prosím ne, já nechci umřít! Proto se tady schovávám, dokud válka neskončí.“ Pak se táty zeptal, jestli se také skrývá před válkou. Když tatínek řekl, že zabloudil a chce se vrátit ke svým kamarádům a ke svému koni, aby s nimi dobyl Berlín, Němec se šťastně usmál. Ze svého starého zeleného vojenského batohu vytáhl kompas, který táta právě dal Ele. „Na,“ řekl tátovi, „tohle už nepotřebuju. Ale tobě to pomůže dostat se odsud. Děkuju ti, že pro nás riskujete život! Prosím, nikdy nescházejte ze správné cesty.“

Ela, která teď už seděla tátovi na klíně, se usmála a s otázkou v očích se na něj podívala. „Až budeš stará jako já,“ řekl táta, „a najednou nebudeš v životě vědět kudy kam, stačí, když se podíváš na tenhle kompas, a všechno bude v pořádku.“ Malá Ela smutně zavrtěla hlavou, jako by věděla, že tátův kompas jí později v životě pomůže jen málokdy.

Kompas z povídky mé matky skutečně existoval – nejdřív patřil vojákovi Wehrmachtu, pak mému dědečkovi a nakonec mé matce. Později mi ho dala, ale už léta ho nemůžu najít. Malá Ela byla samozřejmě ona sama, ve skutečnosti jí říkali po rusku Aljona a někdy taky Aljonuška. A existoval taky ten nádherný velký bělouš, na kterém jel dědeček do války. To mi často vyprávěla a jsem si jistý, že ani jinak nebylo v tom příběhu nic vymyšlené, protože vymýšlet si při psaní matka nikdy neuměla – jen tu a tam něco zamlčet. Například své vzácné, ale o to zuřivější záchvaty vzteku, když už nedokázala ignorovat něco nepříjemného, nebo tu spoustu milenek svého lehkomyšlného a melancholického otce, krásného Jaakova Gajkoviče Kačmorianana. Anebo taky svůj zvláštní vztah s Lassikem Steinem, jedním z nejstarších přátel mého otce, kvůli kterému jsme neskončili v Tel Avivu nebo Beer Ševě, ale v Hamburku.

Lassik Stein – slavista, novinář a autor údajně více než tisíce aforismů – byl malý, tlustý a velmi vzdělaný. Kdykoli jsme ho během prvních let v Hamburku navštívili v jeho velkém světlém rohovém bytě na Abendrothsweg v Eppendorfu, seděl v kuchyni v modré teplákovce a jedl boršč nebo hustou zeleninovou polévku, kterou si sám uvařil. Obvykle jsme si dali s ním, a když jsme dojedli a bílý ubrus byl posetý desítkami tmavě červených nebo zelených skvrn, přesunuli jsme se do mnohem většího rohového obývacího pokoje, kde jsem se na

Lassikově barevné televizi směl bez zvuku dívat na fotbal a Star Trek.

Dospělí si zatím povídali o Lassikově hlavním životním tématu: o masakru v místech dnešního Tolbuchinova náměstí v Oděse, „malém Babím Jaru“, jak ho Lassik nazýval, a o jeho boji za památník, který by nesl jména všech pětadvaceti tisíc mrtvých Židů, co tam rukou Němců a Rumunů vzplanuli během jediné noci jako troud. A pokaždé šlo taky o pět let v lágru, které Lassik dostal od komunistů jako trest za svou odvahu. Doma jsem se rodičů ptal, jestli Lassik už i předtím tolik jedl a byl tak tlustý. Matka mlčky, jen s mírným pousmáním odvrátila pohled, ale otec řekl: „Lassik viděl, jak ta zvířata jedí maso ostatních vězňů, kteří jim umrzli před očima. Tenkrát by radši umřel hladu.“

Že měl Lassik vždycky taky velikou chuť na ženy, jsem samozřejmě věděl – i když jsem byl ještě do široka rozkročený mezi dítětem a dospělým –, věděl to skoro každý ruský emigrant mezi Hamburkem, Brighton Beach a Haifou. A to, že navzdory obrovskému břichu, výšce necelých 160 centimetrů – nebo to bylo ještě míň? – a své většinou mastně se lesknoucí, staré andělské tváři pořád dokázal mít několik přítelkyň najednou, bylo v naší kuchyni často tématem, u kterého jsme se hodně nasmáli. Když matka jednoho dne řekla, že k Lassikovi už chodit nebude, protože se jí při naší poslední návštěvě tajně zeptal, jestli si s ním nechce zkusit takovou „malou mesalianci“, jak to nazval, táta se rozesmál zvlášť hlasitě. Pak už chodil na Abendrothsweg vždycky sám, tedy i beze mě, a domů se obvykle vracel pozdě, a dokonce trochu opilý.